

Філософія

УДК 27-47:316.77:172(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19915800>

Етика публічного мовлення протестантських пасторів під час війни

Корещук Ігор Ілліч,

доктор богослов'я, доцент кафедри богослов'я,

ПВНЗ «Український гуманітарний інститут», Буча, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-6489-5040>

Прийнято: 15.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

Анотація. Повномасштабна військова агресія спричинила докорінну зміну комунікативної ролі протестантських лідерів, змусивши їх вийти за межі традиційного соціального ескапізму та звернутися до критичних питань національного спротиву, справедливості та подолання колективної травми. Публічне мовлення пасторів перетворилося на перформативний акт екзистенційного свідчення, що виконує роль потужного фактора національної стійкості та етичної легітимації боротьби українського суспільства проти загарбників. У статті здійснено комплексний аналіз докорінної трансформації публічного мовлення протестантських пасторів в Україні під впливом повномасштабної російської агресії. Досліджено парадигмальний перехід від довоєнної моделі аполітичності, соціального ескапізму та суворого пацифізму до концепції «цілісної місії», де релігійне слово стає інструментом національної стійкості та етичної легітимації спротиву. Використовуючи комунікативно-філософський інструментарій та етику відповідальності Еммануеля Левінаса, автор розкриває еволюцію пасторського дискурсу: від «теології комфорту» до «живої теології», що формується в горнилі страждань. У роботі висвітлено появу нових

тематичних центрів «теології після Бучі», ламенту (біблійного плачу), справедливого миру та активного волонтерства. Особливу увагу приділено процесам українізації релігійного простору, остаточному розриву з ідеологією «руського міра» та ролі цифрових медіа у розширенні суспільного впливу церкви. Зроблено висновок, що сучасне пасторське слово трансформувалося у потужний фактор смислотворення, який допомагає суспільству долати екзистенційний страх і зберігати людяність в умовах тотальної війни.

Ключові слова: сучасний протестантизм, пасторське мовлення, війна в Україні, етика відповідальності, комунікативна філософія, справедлива війна, цифровізація релігії.

The Ethics of the Public Discourse of Protestant Pastors during Wartime

Igor Koreshchuk,

Doctor of Theology, Associate Professor at the Department of Theology,
Ukrainian Institute of Arts and Sciences, Bucha, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-6489-5040>

Abstract. *The full-scale military aggression has brought about a profound transformation in the communicative role of Protestant leaders, compelling them to move beyond the boundaries of traditional social escapism and to engage with critical issues of national resistance, justice, and the overcoming of collective trauma. The public discourse of pastors has been transformed into a performative act of existential witness, functioning as a powerful factor of national resilience and the ethical legitimization of Ukrainian society's struggle against the invaders. This article offers a comprehensive analysis of the radical transformation of the public discourse of Protestant pastors in Ukraine under the impact of full-scale Russian aggression. It examines the paradigmatic shift from the prewar model of apoliticism, social escapism, and strict pacifism to the concept of «integral mission», in which*

religious speech becomes an instrument of national resilience and the ethical legitimization of resistance. Drawing on the tools of communicative philosophy and Emmanuel Levinas's ethics of responsibility, the author traces the evolution of pastoral discourse from a «theology of comfort» to a «living theology» forged in the crucible of suffering. The article highlights the emergence of new thematic centers, including the «theology after Bucha», lament as biblical mourning, just peace, and active volunteerism. Particular attention is given to the processes of Ukrainization of the religious sphere, the definitive break with the ideology of the «Russian world», and the role of digital media in expanding the church's social influence. The study concludes that contemporary pastoral discourse has been transformed into a powerful factor of meaning-making that helps society overcome existential fear and preserve its humanity under conditions of total war.

Keywords: *contemporary Protestantism, pastoral discourse, war in Ukraine, ethics of responsibility, communicative philosophy, just war, digitalization of religion.*

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України стала безпрецедентним екзистенційним, соціальним та духовним викликом для всього українського суспільства. У цьому контексті релігійні інституції, які традиційно відіграють роль моральних орієнтирів та просторів смислотворення, опинилися перед нагальною необхідністю радикального переосмислення своєї суспільної ролі, богословської місії та способів комунікації з власними вірянами і ширшим соціумом. Особливої академічної уваги у цьому процесі заслуговує трансформація публічного мовлення протестантських пасторів в Україні. Історично склалося так, що протестантські спільноти на цих теренах, значною мірою під впливом менонітської традиції та досвіду жорстких радянських переслідувань, тяжіли до аполітичності, соціального ескапізму та суворого пацифізму. Проте тотальна війна невідворотно змінила цей ландшафт, змусивши пасторів вийти

за межі вузькоконфесійних тем і звернутися до глобальних проблем страждання, справедливості, національного спротиву та колективної травми.

Актуальність цієї проблематики в контексті повномасштабної війни зумовлена тим, що релігійне слово сьогодні перестає бути виключно інструментом внутрішньоцерковної літургійної або дидактичної практики. В умовах руйнування звичного світу воно перетворюється на потужний фактор формування національної стійкості, соціальної солідарності та етичної легітимації боротьби зі злом. Необхідність глибокого академічного осмислення цього феномену диктується браком комплексних міждисциплінарних досліджень, які б органічно поєднували аналіз теологічних і доктринальних зсувів із філософськими та комунікативними змінами у пасторському дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь наукової розробки проблеми частково спирається на праці українських та зарубіжних релігієзнавців, соціологів і теологів. Зокрема, дослідження трансформації місії українського протестантизму та переходу від моделі виживання до моделі цілісної місії висвітлені у працях М. Черенкова та Ф. Райчинця [3; 15; 16]. Соціально-політичний вимір, процеси національної ідентифікації релігійних меншин, а також їхня участь у розбудові громадянського суспільства розглядалися Л. Филипович [1; 17]. Питання етичної відповідальності та комунікативної філософії в кризових умовах резонують із концепціями Е. Левінаса щодо відповідальності перед Іншим. Попри наявність цих ґрунтовних розвідок, у сучасному науковому просторі досі бракує інтегрованого погляду на те, як саме змінюється риторика, етика та філософія щоденного пасторського мовлення в умовах тривалої воєнної реальності [2].

У зв'язку з цим, *об'єктом* цього дослідження є публічне мовлення протестантських пасторів в Україні як специфічний соціокультурний та духовний феномен. Предметом дослідження виступає етичний та комунікативно-філософський вимір трансформації цього мовлення під

впливом повномасштабної російсько-української війни. *Метою* є здійснення вичерпного та глибокого аналізу концептуальних, тематичних та етичних зсувів у пасторському дискурсі, визначення його нових суспільних функцій та оцінка ризиків і викликів, що постають перед сучасним протестантським лідерством.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: дослідити теоретико-методологічні засади релігійного мовлення, проаналізувати його довоєнний стан, виявити ключові зміни після лютого 2022 року, охарактеризувати нові етичні та філософські контури пасторського слова, а також окреслити основні напрями і проблеми його подальшого розвитку.

Методологічна основа дослідження базується на комплексному поєднанні кількох підходів. Релігієзнавчий підхід дозволяє розглядати протестантизм як динамічний соціально-духовний феномен у контексті еволюції українського суспільства, враховуючи його історичний багаж та сучасну інтеграцію в публічний простір. Комунікативно-філософський аналіз застосовується для розуміння пасторського слова як екзистенційної дії, форми смислотворення та засобу подолання межових ситуацій. Етичний аналіз слугує інструментом для розкриття глибоких моральних дилем, пов'язаних із виправданням збройного спротиву, переглядом традиційного пацифізму та збереженням людяності в умовах нелюдської жорстокості. Дискурс-аналіз публічних виступів дозволяє детально відстежити зміну наративних стратегій, лексичного наповнення та емоційної тональності звернень. Джерельну базу дослідження складають наукові публікації, академічні звіти, публічні проповіді та інтерв'ю українських протестантських лідерів, матеріали їхніх цифрових медіа-комунікацій та новітні теологічні рефлексії періоду 2022–2024 років [5; 12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Публічне мовлення в релігійному контексті виходить далеко за межі простої утилітарної передачі

інформації; воно є глибоко перформативним актом, який конструює духовну та соціальну реальність вірян. У протестантській традиції, де теологія Слова (принцип *Sola Scriptura*) історично посідає центральне, фундаментальне місце, проповідь виступає головним інструментом духовного наставництва, формування ідентичності та світогляду спільноти. Це мовлення претендує на сакральний авторитет, оскільки пастор артикулює свої послання як інтерпретацію божественної волі. Водночас у ширшому суспільному вимірі публічне мовлення пастора є формою символічної соціальної дії, яка здатна мобілізувати групу, легітимізувати певні суспільні практики або, навпаки, рішуче засудити їх. З розвитком цифрових медіа та процесами трансформації секулярного суспільства жорсткі межі між суто внутрішньоцерковним і загальносуспільним мовленням поступово стираються. Це явище перетворює пастора з локального духовного опікуна на публічного інтелектуала або громадського лідера, чиє слово резонує далеко за стінами культової споруди [4; 5].

Вплив пасторського слова має складну багаторівневу структуру, що охоплює екзистенційні глибини людського буття та соціальні взаємозв'язки. На духовному рівні воно слугує засобом герменевтичної інтерпретації, допомагаючи вірянам співвідносити стародавні біблійні тексти з їхнім щоденним, часто травматичним досвідом. Пастор навчає «техніці біблійного сприйняття реальності», що дозволяє аудиторії бачити своє життя крізь призму вищого промислу. На моральному рівні пасторський дискурс встановлює етичні рамки, визначаючи критерії праведного і гріховного, припустимого і категорично неприйняттого, формуючи таким чином моральний компас спільноти. На макросоціальному рівні це слово конструює колективну ідентичність громади, її ставлення до держави, інституцій та інших соціальних груп. У ситуаціях стабільності цей вплив часто носить консервативний, охоронний характер, спрямований на збереження усталених традицій, однак в умовах гострих криз пасторське слово може набувати

виразного пророчого, трансформаційного звучання, стимулюючи спільноту до активної громадянської дії та соціального оновлення [1; 16].

Комунікативна філософія, що розглядає мову як фундаментальне середовище людського буття та конструювання сенсів, надає необхідний інструментарій для повноцінного аналізу релігійного дискурсу. У цьому світлі слово пастора є формою інтенсивної екзистенційної комунікації. Як зазначають дослідники філософської публіцистики та екзистенційного дискурсу, таке мовлення виступає не просто як риторична вправа, а як «акт екзистенційного свідчення» та «етичного висловлювання» [6]. Це принципово діалогічний процес, у якому промовець безперервно реагує на невимовлені питання, тривоги та глибинні травми своєї аудиторії. Більше того, релігійний дискурс виступає простором, де розгортається масштабна битва ідеологій та світоглядів, що особливо чітко простежується під час геополітичних зламів і воєн. Мовні засоби використовуються для розрізнення «своїх» та «чужих» для деконструкції та відкидання ворожих тоталітарних наративів (наприклад, імперської ідеології «руського міра») та для безапеляційного утвердження власної суб'єктності й гідності.

Етичний вимір релігійного мовлення в надзвичайних кризових обставинах найглибше та найточніше розкривається через філософію відповідальності, розроблену Еммануелем Левінасом. Для Левінаса етика передує онтології, а центральною фігурою всього морального всесвіту є Інший, чиє вразливе «обличчя» скасовує егоїзм суб'єкта і викликає в нього безумовний, асиметричний обов'язок і відповідальність. У кризових ситуаціях, таких як війна, пастор стикається з радикальним, безпрецедентним оприявненням цього Іншого – в особі знедоленого біженця, скаліченого солдата, згорьованої вдови чи сироти. Етика пасторського мовлення у таких умовах вимагає категоричної відмови від абстрактного моралізаторства на користь діяльної, відповідальної співприсутності. Мовлення перестає бути простою артикуляцією сухих догм чи правил; воно стає актом глибокої

емпатії, де безумовне визнання чужого нестерпного болю є первинним обов'язком перед обличчям Бога і людини [2].

Війна виступає найпотужнішим, невідворотним каталізатором радикальної трансформації релігійної комунікації, оскільки вона миттєво руйнує звичні ілюзорні смислові конструкції та гранично оприявнює крихкість людського існування. В умовах екзистенційного збройного конфлікту традиційні, «мирні» теологічні відповіді часто виявляються не просто недостатніми, але й відверто токсичними чи блюзнірськими. Війна безжалісно демаскує будь-який ескапізм і вимагає глибокої контекстуалізації теології. Вона імперативно змушує релігійних комунікаторів переходити від мови абстрактного тріумфалізму до мови солідарності, щирого трауру та практичної дії. Для українських протестантів це означало не лише зміну тематики проповідей, але й фундаментальний, тектонічний зсув у самому богословському розумінні місії церкви: від ізольованого від світу «ковчега порятунку» до активного, невіддільного учасника національного спротиву та соціальної відбудови [8; 16].

Протягом десятиліть до лютого 2022 року український протестантизм, хоч і пройшов значний, насичений шлях концептуального розвитку від часів розпаду Радянського Союзу, у своїй абсолютній більшості зберігав стійку орієнтацію на внутрішньоцерковні потреби та духовну ізольованість. Головними функціями публічного мовлення пасторів виступали: дидактична (безперервне навчання пастви біблійним істинам), пастирська (індивідуальна та колективна опіка над душами вірян), консолідуюча (згуртування локальної громади навколо спільних практик) та евангелізаційна (заклик до персонального навернення невіруючих). Суспільно-політична та макросоціальна функції були здебільшого приглушеними або розглядалися як другорядні й навіть небажані. Хоча Революція Гідності у 2014 році відчутно активізувала громадянську позицію певної частини прогресивних протестантів, широкі кола євангельських церков продовжували залишатися в

жорстких рамках традиційної парадигми розділення «духовної» і «світської» сфер, уникаючи прямої участі в процесах державного будівництва [3; 15].

Аналіз тематики проповідей до початку повномасштабного вторгнення яскраво демонструє сфокусованість на питаннях особистого благочестя, внутрішнього миру, сімейних цінностей та есхатологічних очікувань. Типовими, найпоширенішими темами виступів були «Три заклики Ісуса», «Два види віри», «Зручне ярмо», «Важливість розуміння Бога», «Мир Божий». Ці теми безпосередньо відображали панівну теологію комфорту, безпеки та стабільності, яка прагнула забезпечити вірянам надійний духовний прихисток від життєвих негараздів та економічної турбулентності. Значна увага у дискурсі приділялася збереженню моральної чистоти, зокрема активному захисту традиційних християнських цінностей у протистоянні з ліберальними секулярними тенденціями, які пасторами часто маркувалися як небезпечна «неомарксистська гендерна ідеологія». Питання розвитку національної безпеки, зміцнення обороноздатності чи геополітичного вибору розглядалися вкрай рідко і переважно крізь вузьку призму абстрактної біблійної необхідності «молитися за будь-яку владу» [3; 14].

У довоєнний період у публічному мовленні протестантських лідерів богословський та індивідуально-моральний компоненти абсолютно і беззаперечно домінували над соціальним. Пасторський дискурс був наскрізь просякнутий сотеріологічним індивідуалізмом: спасіння розглядалося переважно у вертикальному вимірі, як перехід безсмертної душі у вічність після смерті, а не як цілісне, багатовимірне звільнення людини в усіх аспектах її земного існування. Соціальний компонент мовлення обмежувався здебільшого закликами до харизматичної, локальної благодійності – допомогою алко- та наркозалежним через мережу реабілітаційних центрів, опікою над сиротами чи безхатками. Ця діяльність, хоч і була надзвичайно масштабною та самовідданою, богословськи розглядалася скоріше як допоміжний інструмент для ефективної евангелізації («внутрішня місія»),

аніж як самоцінний прояв глобальної соціальної відповідальності та боротьби за структурну справедливість у суспільстві [5; 17].

Комунікація протестантських лідерів у цей період характеризувалася помітною замкненістю та субкультурною ізоляцією. У середині своїх згуртованих спільнот пастори користувалися надзвичайно високим, часто беззаперечним авторитетом, а їхнє мовлення спиралося на специфічний, спільний для громади теологічний словник, який був практично незрозумілий стороннім слухачам. У рідкісних випадках комунікації з ширшим суспільством переважав захисний апологетичний або наполегливий місіонерський тон. Багаторічні соціологічні дослідження вказували на те, що релігійні меншини (до яких соціологія відносить протестантів в Україні) часто залишалися непомітним, маргінальним явищем для формування державної політики, а секулярне суспільство сприймало їх з певною байдужістю або стереотипною пересторогою. Мова пасторів рідко гнучко адаптувалася до мислення сучасного світського слухача, залишаючись затиснутою в межах конфесійного сленгу, що суттєво ускладнювало їхнє сприйняття як справді загальнонаціональних моральних авторитетів.

Ще задовго до початку повномасштабної фази війни, і особливо завдяки вимушеним обмеженням під час пандемії COVID-19, протестантські церкви України почали активно та інноваційно інтегрувати цифрові технології у свою щоденну практику. Науковці фіксували стійку «цифровізацію релігійності» серед українських євангельських християн [5; 9]. Мережа Інтернет, соціальні платформи та відеохостинги стали не просто зручними утилітарними інструментами для трансляції проповідей, але й абсолютно новим середовищем існування та розвитку релігійної субкультури. Комплексні дослідження показували надзвичайно високий рівень довіри українських протестантів до своїх конфесійних онлайн-медіа, які мали глибокий і стабільний формативний вплив на аудиторію [4]. Однак варто зазначити, що їхній реальний місіонерський потенціал поза межами самої спільноти

залишався відносно низьким, оскільки створюваний контент здебільшого продовжував обслуговувати виключно духовні запити існуючих членів церков, не пропонуючи відповідей на ширші суспільні виклики.

Ранок 24 лютого 2022 року став незворотним рубіконом для всього релігійного дискурсу в Україні. Повномасштабна геноцидна війна спричинила миттєвий колапс попередньої, ретельно вибудованої парадигми «аполітичного християнства». Пастори раптово опинилися в ситуації, коли традиційне уникнення політичних і соціальних оцінок стало не просто неактуальним, а глибоко етично неприйнятним. Війна виступила як безжальна «апокаліптична ситуація», яка, за влучним висловом теолога Ф. Райчинця, демаскувала всі приховані страхи, ілюзії та слабкості. Традиційна ескапістська позиція, що передбачала відокремлення церкви від бід суспільства, остаточно втратила свою моральну легітимність. Від духовних лідерів вимагалось негайне, чітке артикулювання сенсів для людей, які опинилися під смертоносними бомбардуваннями, втратили домівки, спокій чи найближчих родичів. Це зумовило стрімкий перехід від завченого, кабінетного абстрактного богослов'я до «живої теології», що формується безпосередньо в горнилі людських страждань та екстремальних випробувань.

Комунікативні пріоритети протестантських пасторів змінилися діаметрально. Якщо впродовж десятиліть у проповідях домінувало суворе моралізаторство і відсторонена дидактика, то в умовах екзистенційної загрози на перший план рішуче вийшли емпатія, глибока психологічна підтримка та дієва соціальна солідарність. Будівлі церков по всій країні блискавично перетворилися на потужні гуманітарні хаби, логістичні центри та безпечні притулки для сотень тисяч внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до цих нових реалій, публічне слово пастора набуло яскраво вираженого терапевтичного та соціально-мобілізаційного характеру. Звернення впливових лідерів євангельських об'єднань (зокрема таких, як В. Антонюк чи А. Козачок) сфокусувалися на термінових закликах не піддаватися паніці, проявляти

жертвну братерську любов на практиці, підтримувати найслабших та всіма силами захищати свою землю від загарбників. Проповідь з амвона стала життєво важливим інструментом організації елементарного виживання та згуртування нації навколо спільних екзистенційних цілей.

Під тиском воєнних реалій радикально і безповоротно оновився тематичний спектр пасторського мовлення. До нього міцно увійшли ті світоглядні категорії, які раніше були маргіналізовані або мали суто теоретичний характер, а тепер набули гострого, болючого практичного значення. По-перше, проблеми страждання і зла: осмислення жахливих звірств, зокрема в Бучі, Ірпені та Маріуполі, призвело до формування нагального богословського запиту на «теологію після Бучі», що структурно нагадує «теологію після Аушвіцу» [13]. Пастори були змушені шукати слова, щоб пояснювати демонічну природу абсолютного, безпричинного зла та інтерпретувати мовчання або дію Бога в цих кривавих подіях. По-друге, тема втрат і пам'яті, такі як: недільні проповіді органічно інтегрували в себе риторику скорботних поховальних промов за загиблими воїнами, культивуючи глибоку шану до найвищої жертви. По-третє, справедливість і перемога: відбувся тектонічний зсув від абстрактних молитов за «мир у всьому світі» до конкретних молитов за «справедливий мир» і повноцінну «перемогу України» на полі бою. Зрештою, відповідальність і надія: сама концепція надії набула ознак прямої громадянської дії, де іманентний вимір спасіння означає, що Бог діє в історії через руки тих, хто протистоїть агресору.

Тональність і формальна стилістика пасторських звернень зазнали настільки ж різючих змін, як і їхній зміст: від самовпевненого, непогрішного тріумфалізму до щирого, зболеного ламенту (біблійного плачу). Ретельне дослідження лідерських наративів часів розпалу війни показує, що рух автентичної живої теології починається саме з ламенту, який закономірно веде до визнання абсолютної залежності від Творця, а згодом трансформується у соціальну солідарність та надію на післявоєнне відновлення [12]. Відомі

пастори, як-от Ф. Райчинець, у своїх виступах відкрито, без звичного релігійного пафосу говорять про власні страхи, безмежне горе, терапію та емоційне вигорання. Використовуючи потужні біблійні образи, наприклад, зустріч переляканих учнів з Ісусом на штормовому морі (Мк. 6:45–52), проповідники закликають вірян не придушувати свій природний страх під маскою псевдодуховності, а чесно зустрічатися з ним («не лякайтеся своїх страхів, але вчіться справлятися з ними»). Ця нова транспарентність та публічна вразливість зробила пасторське слово незрівнянно більш автентичним. Одночасно загальна риторика набула металевої жорсткості щодо агресора, застосовуючи безкомпромісне пророче викриття російського імперіалізму.

Жорстокі військові реалії буквально виштовхнули протестантських пасторів із їхніх комфортних церковних стін у широкий, вируючий публічний простір. Ставши невтомними волонтерами, військовими капеланами на передовій, координаторами евакуації та лідерами громадських думок, вони були змушені швидко і якісно адаптувати свій специфічний дискурс для абсолютно нецерковної аудиторії. Мова пасторів стала менш «релігійною» у вузькоконфесійному сенсі, почавши вільно оперувати універсальними категоріями людської гідності, невіддільної свободи, національної ідентичності та незламності духу. Як наголошує у своїх рефлексіях Ф. Райчинець, головне завдання віруючої людини сьогодні – допомогти ближнім «залишатися людьми» у розпал земного пекла, свідомо зберігаючи гідність та демонструючи базову людяність всупереч жорстокості. Такий підхід остаточно трансформує пасторське мовлення з вузького інструменту конфесійної пропаганди у надзвичайно важливий формотворчий фактор усього українського громадянського суспільства [4; 10].

Роль пастора як непохитного духовного лідера в умовах екзистенційної загрози всьому народові вимагає кардинального перегляду етичних меж його особистої та професійної відповідальності. Якщо у відносно спокійний

мирний час пастор відчував себе відповідальним передусім за чистоту доктрини, правильність обрядів та загальний духовний стан громади, то під час війни на його плечі ліг колосальний тягар відповідальності за фізичне виживання людей, їхній психологічний стан та чітку громадянську орієнтацію. Свідома відмова від ескапізму означає добровільне прийняття важкого морального тягара за ухвалення критичних рішень: чи евакуювати церкву під обстрілами, чи брати до рук зброю для захисту, як правильно ставитися до тих, хто пішов на співпрацю з ворогом. Ця надскладна відповідальність реалізується сьогодні не через звичні авторитарні вказівки з кафедри, а через так звані «трансформаційні ініціативи» (спираючись на концепції Г. Стассена), які допомагають розгубленій спільноті долати паралізуючий страх і діяти максимально етично в умовах тотального насильства.

Фундаментальною, багатовіковою етичною дилемою для християнства в умовах будь-якої війни є надзвичайно складне примирення універсального Євангельського заклику до всеосяжної любові з жорсткою необхідністю протистояти абсолютному злу силою зброї. У сучасному публічному мовленні протестантських лідерів України це знайшло своє вирішення у чіткому розмежуванні любові до ближнього (що беззаперечно вимагає його негайного і дієвого захисту від агресора) і ставлення до озброєного ворога. Християнська концепція правди вимагає безкомпромісного називання речей своїми справжніми іменами: неспровокована агресія є смертним гріхом, а окупант є злочинцем, який підлягає суду. Як зазначають дослідники релігійних трансформацій, українські пастори все частіше і впевненіше використовують класичну теологічну мову «справедливої війни», легітимізуючи збройний захист батьківщини як акт найвищої християнської любові та свідомої самопожертви. Це вщент розбиває ілюзію комфортного нейтралітету, про яку слушно зауважують критики пасивної позиції окремих російських релігійних діячів: у період гострої моральної кризи будь-який нейтралітет є прямою співучастю у злочинах агресора [11; 14].

В умовах масової суспільної травми публічне слово пастора повинно мати чітко окреслені, дуже жорсткі етичні межі, щоб не стати ненавмисним джерелом вторинної травматизації для постраждалих. Етично абсолютно неприйнятними стають спрощені теологічні кліше (наприклад, бездушні заяви на кшталт «це просто Боже випробування», «на все Божа воля» або «вам треба просто більше молитися і вірити»). Натомість у протестантському середовищі формується обережна етика «зваженого мовлення» та глибоке «богослов'я присутності» [12]. Коли виснажені солдати повертаються з фронту або коли ті, хто вижив у пеклі окупації, приходять до громади, вони потребують не гучних тріумфальних проповідей, а виключно емпатичного слухання та мовчазного співпереживання. Етика пасторського мовлення радикально зміщується у бік чесного визнання великої таємниці людського страждання і свідомої відмови від спроб виправдати Бога (теодицеї) дешевими, поверхневими відповідями [1].

Сьогодні публічне мовлення євангельських лідерів філігранно балансує між трьома складними етичними полюсами. Перший – це біблійна миротворчість, що в теорії передбачає бачення віддаленої перспективи примирення. Однак українські протестанти одноголосно наголошують, що будь-яке передчасне «примирення» без встановлення об'єктивної справедливості, покарання винних та глибокого покаяння агресора є теологічно неможливим і морально згубним [14]. Другий полюс – це пророче викриття: пастори різко, спираючись на авторитет пророків Старого Завіту, засуджують геноцидну ідеологію «руського міра», а також внутрішню корупцію та зловживання владою, виступаючи непохитним голосом совісті нації [11]. Третій полюс – це тотальна національна солідарність, що проявляється у цілковитій, беззастережній підтримці Збройних Сил України, безпрецедентному волонтерському русі та постійних публічних молитвах за владу, медиків і військо [8; 16].

Найбільш гострим, парадигмальним етичним зсувом стала масова, свідомо відмова українських євангельських християн від традиційного пацифізму, глибоке коріння якого сягало європейських анабаптистських (менонітських) переконань вісімнадцятого століття та жорсткого досвіду виживання в умовах радянських переслідувань. Безжальна війна і безпосередня загроза повного фізичного та культурного знищення нації змусили протестантів швидко усвідомити свою невідворотну відповідальність за існування держави. У пасторському мовленні тема участі вірян у бойових діях зі зброєю в руках перетворилася з багаторічного табу на предмет глибокої шани, гордості і морального обов'язку. Військова служба і збройний спротив тепер етично легітимізуються не як гріх, а як благородний акт захисту безневинних, священне протистояння інфернальному злу та вияв найвищої християнської чесноти – здатності віддати своє життя за друзів своїх. Це переконливо свідчить про безпрецедентну інтеграцію протестантської соціальної етики в загальнонаціональний контекст визвольної боротьби [4; 7].

З фундаментальної філософської точки зору, жорстока війна створює граничну ситуацію «руйнування сенсу», занурюючи людину в стан перманентної екзистенційної тривоги та дезорієнтації [6]. Видатний філософ Пауль Тілліх описував цей стан як загрозу наступу тотального небуття. У таких екстремальних умовах публічне мовлення пастора бере на себе найважливішу філософську функцію – воно фактично заново конструює зруйнований смисловий всесвіт. Глибоко інтерпретуючи шокуючі події сучасності через перевірену часом призму біблійних наративів, пастор допомагає своїм слухачам органічно вписати їхній власний травматичний досвід у значно ширший, обнадійливий контекст великої божественної історії. У цьому сенсі вимовлене слово стає єдиним надійним якорем, що ефективно утримує людську свідомість від незворотного сповзання у прірву відчаю або цілковитого абсурду [13].

Слова, вимовлені авторитетним лідером, мають потужну перформативну силу – вони здатні створювати ту саму реальність, про яку говорять. Коли пастори у своєму публічному просторі наполегливо артикулюють надію, закликають до мужності та повноцінного, «рясного» життя «тут і зараз» (навіть під постійною загрозою ракетних ударів чи смерті), вони формують незламну колективну стійкість [17]. Теолог Ф. Райчинець глибоко філософськи підкреслює, що повноцінне, не паралізоване страхом життя під час війни є найбільш радикальним актом спротиву: ворог прагне тотально паралізувати суспільство жахом, тому цілеспрямоване збереження здатності любити, прощати, творити і діяти зводить нанівець усі терористичні зусилля агресора. Таким чином, пасторське слово працює як незамінний інструмент екзистенційної моральної навігації, безпомилково задаючи координати для дії у світі, де старі правила зруйновані дощенту [12].

Глибока, колективна травма війни зазвичай не піддається легкому вербальному вираженню. Вона часто замикає страждаючу людину в німому мовчанні. Релігійний дискурс пропонує цій травмі голос через актуалізацію давніх біблійних традицій ламенту (плачу) та мінорних псалмів [12]. Використання текстів мінорних пророків (таких як Наум або Авакум) дозволяє пасторам цілком легально виражати справедливий гнів, біль і гіркі сумніви своєї пастви на адресу Самого Бога без ризику втрати фундаментальної віри. Сумна, але непохитна «пісня надії» Авакума стає ідеальною герменевтичною матрицею для розуміння української дійсності: хоча інжир не зацвів (цивільна інфраструктура зруйнована, улюблені міста втрачені), залишається невіддільний простір для непохитної надії на Бога абсолютної справедливості. Цей філософський дискурс має колосальний терапевтичний ефект, повністю легалізуючи найскладніші негативні емоції.

У межах етичної філософії Е. Левінаса справжня зустріч з Іншим безапеляційно вимагає відповіді (response), звідки етимологічно й походить саме поняття відповідальності (responsibility) [2]. Війна є часом безперервної,

тотальної зустрічі зі стражденим, знедоленим Іншим. Пасторське мовлення в цьому граничному контексті повністю трансформується з формального дидактичного монологу на діяльну етику співприсутності. Будь-які слова миттєво втрачають свою цінність, якщо вони не підкріплені актом фізичної, тілесної присутності поруч із тим, хто страждає. Розвиток військового капеланського служіння в Україні найяскравіше ілюструє цей філософський зсув: найбільшою потребою солдатів в окопах є не чергова порція матеріальної допомоги і навіть не полум'яна проповідь, а проста, мовчазна присутність капелана, його готовність вислухати без осуду і просто побути поруч. У цьому акті комунікація стає найвищим екзистенційним свідченням [1; 12].

Новий комунікативний ландшафт воєнного часу ставить перед пастором надскладне завдання постійно утримувати крихкий баланс між духовною глибиною та соціальною адекватністю. З одного боку, завжди існує великий ризик звести недільну проповідь до рівня банальної політичної інформації чи мотиваційного психологічного тренінгу. З іншого боку – зберігається небезпека залишитися у вакуумі стерильної, абстрактної теології, абсолютно відірваної від болючої реальності. Гармонійне поєднання цих двох вимірів у мовленні народжує новітню українську контекстуальну публічну теологію: це глибоке розуміння політичних та суспільних викликів (від боротьби з корупцією до аналізу мілітарної стратегії ворога) виключно крізь призму Царства Божого, де справжня справедливість і тривалий мир вимагають активного, безпосереднього людського втручання та міцного духовного коріння [11; 17].

Однією з найбільш видимих, масштабних трансформацій є глибока, незворотна «українізація» та «націоналізація» протестантського дискурсу. До 2022 року значна частина євангельських церков України, особливо у східних та південних регіонах, традиційно використовувала російську мову богослужінь та психологічно спиралася на спільний пострадянський культурно-релігійний простір, підтримуючи тісні зв'язки з єдностями в РФ.

Агресія Москви стала потужним каталізатором остатнього розриву із цим токсичним простором. Мовлення пасторів не лише масово перейшло на українську мову, але й глибоко інкорпоровало суто українські культурні, історичні та літературні коди. Російськомовний релігійний дискурс та імперська ідеологія «русского міра» були офіційно визнані деструктивними та антиєвангельськими. Українські протестантські церкви свідомо стали активними, пасіонарними агентами формування модерної, згуртованої української громадянської нації [7].

Згідно з сучасними релігієзнавчими дослідженнями, якщо раніше протестантська теологія місії фокусувалася майже виключно на есхатологічному порятунку індивідуальних душ від прийдешнього Божого гніву, то нині вона стрімко еволюціонує до зрілої концепції цілісної місії (holistic mission) [16]. Це на практиці означає, що пасторське слово тепер офіційно санкціонує та артикулює гостру необхідність активної участі християн у розбудові демократичного суспільства. Палкі заклики до збору коштів для ЗСУ, всеосяжного волонтерства, участі у вирішенні гуманітарних криз місцевого рівня та системної протидії корупції стали невід'ємною, звичною частиною недільних проповідей. Пастори де-факто виступають як впливові фасилітатори громадянського суспільства, що мобілізують колосальні фінансові та людські ресурси своїх громад на благо воюючої держави [8].

Катастрофічні наслідки війни – масові руйнування, жахливі каліцтва, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), втрата домівок і цілих міст – перетворили церкву на своєрідний цілодобовий польовий шпиталь для душ [1]. Ця обставина вимагала від пасторів термінового опанування абсолютно нових, раніше не властивих їм навичок. Професійне християнське консультування та компетентна робота з глибокою психологічною травмою стали ключовими, життєво необхідними аспектами їхньої комунікації. Пасторське слово трансформувалося на потужний терапевтичний інструмент.

Проповідники почали значно більше, відвертіше говорити про емоційне здоров'я, подолання паралізуючого страху, клінічну депресію та проживання горя. Щира відкритість лідерів до власної вразливості та непережитого болю стала ознакою зрілого лідерства, дозволивши вірянам знайти у церкві справді безпечний, нетоксичний простір для емоційного відновлення [12; 16].

В екстремальних умовах масового внутрішнього та зовнішнього переміщення мільйонів людей, окупації територій та фізичного руйнування сотень церковних будівель, цифрові комунікації стали критично, екзистенційно важливими для виживання громад. З'явився та утвердився феномен «мобільних церков» та розгалужених цифрових релігійних спільнот. Пастори були змушені швидко і професійно адаптувати свій контент для платформ YouTube, Telegram, Facebook та Instagram, перетворивши їх на потужні інструменти не лише для банальної трансляції недільних богослужінь, а й для щоденної душпастирської опіки та оперативної соціальної координації. Диджиталізація несподівано сприяла грандіозному розширенню аудиторії – до проповідей українських пасторів почали дослухатися не лише їхні розпорошені по світу парафіяни, але й біженці за кордоном, а також секулярні громадяни, які в умовах війни відчайдушно шукали моральної опори та слів надії [4].

На наших очах відбувається кристалізація абсолютно нової моделі церковного лідерства в Україні. Звичний типаж пастора-адміністратора чи сухого пастора-догматика невідворотно поступається місцем пастору-пророку та пастору-цілителю. Ця нова, динамічна ідентичність базується на ідеї «трансформуючого лідерства», яке народжується в кризі. Такий сучасний лідер завжди готовий до постійного переосмислення і «оновлення день у день» (за висловом апостола Павла), він надзвичайно гнучкий, відкритий до складного діалогу з суспільством, не боїться публічно визнавати свої людські помилки, обмеження та страхи. Його справжній авторитет базується вже не на номінальній посаді чи сакральному статусі, а на доведеній моральній

цілісності, реальній співприсутності з громадою у її найстрашніших стражданнях та здатності адекватно інтерпретувати жахливу реальність через призму Божої любові і справедливості [6; 12].

Тісне, безпрецедентне переплетення інтересів церкви та держави в умовах захисту від спільного, екзистенційного ворога несе в собі небезпеку надмірної, некритичної політизації пасторського мовлення. Хоча активна, виразна громадянська позиція є, безумовно, позитивним зрушенням у порівнянні з колишнім ескапізмом, існує реальний ризик перетворення церковної кафедри на банальну платформу для партійної агітації або інструмент трансляції виключно державної пропаганди, позбавленої будь-якої теологічної глибини. Втрата необхідної пророчої дистанції може фатально послабити здатність церкви об'єктивно критикувати внутрішні вади суспільства (як-от системну корупцію, соціальну несправедливість чи зловживання владою) і перетворити її на слухняний інструмент обслуговування тимчасової політичної кон'юнктури [10].

Український протестантизм є невід'ємною частиною глобального євангельського руху, що в умовах локальної війни створює значну концептуальну напругу. З одного боку, українські пастори мусять формувати чіткий, артикульований національний наратив, безкомпромісно захищаючи інтереси України. З іншого боку – вони регулярно стикаються з болючим нерозумінням з боку частини своїх західних або (особливо) російських одновірців, які вперто продовжують оперувати категоріями абстрактного, радикального пацифізму або наївно вимагають негайного «примирення» поза будь-яким контекстом справедливості та відшкодування. Пасторам доводиться витратити колосальні зусилля на постійну складну міжкультурну комунікацію, терпляче пояснюючи західним партнерам криваву специфіку російського імперіалізму та абсолютну виправданість збройного спротиву з точки зору класичної християнської етики [10].

Глибока, всеосяжна травматизація суспільства створює колосальний, безперервний тиск на релігійний дискурс. Від пасторів часто очікують виключно простих, комфортних і заспокійливих відповідей, тоді як справжнє, чесне богослов'я часто їх не має, залишаючи місце для таємниці. У такій ситуації існує величезна спокуса впасти в дешевий релігійний популізм або, навпаки, у жорсткий, виключний релігійний націоналізм, у якому Бог поступово перетворюється виключно на «українського Бога» – племінне божество, що обслуговує інтереси лише однієї нації. Збереження справжньої богословської цілісності вимагає від пасторів титанічних зусиль для утримання правильного христологічного фокусу: Бог є суддею для всіх народів без винятку, Його істина є універсальною та незмінною, навіть у ті моменти, коли Вона вимагає рішучого, збройного спротиву конкретному історичному злу.

Один із найважчих, найболючіших етичних і комунікативних викликів для духовенства – це питання про те, як адекватно артикулювати праведний гнів і нестерпний біль, не скотившись при цьому у токсичну мову ворожнечі (hate speech) та сліпу емоційну радикалізацію. Нелюдська жорстокість ворога природно провокує сильне бажання дегуманізувати його у відповідь. Проте християнська етика ставить перед пасторами вкрай складне, амбівалентне завдання: вони повинні безкомпромісно називати зло злом, благословляти своїх воїнів на захист країни і знищення окупантів, але водночас оберегати безсмертні душі своїх прихожан від руйнівної, корозійної сили всепоглинаючої ненависті. «Залишатися людьми» і не дозволити жорстокому ворогу «вкрасти нашу людяність» – це той надзвичайно вузький, небезпечний шлях, який мусить щодня прокладати пасторське слово. Втрата цієї тонкої моральної межі означатиме фундаментальну духовну поразку нації, навіть за умови здобуття блискучої військової перемоги на полі бою.

Хоча виснажлива війна все ще триває, далекоглядні пастори та богослови вже зараз активно формують концептуальні контури публічного

мовлення для майбутньої, післявоєнної України. Головними викликами того неминучого майбутнього стануть масштабні процеси реінтеграції травмованого суспільства, зцілення масової колективної травми, фізична відбудова та надскладне внутрішнє примирення всередині країни (зокрема, долання неминучої напруги між тими, хто воював на передовій, тими, хто виїхав за кордон, і тими, хто залишався в умовах окупації). Відповідальне релігійне мовлення має стати ключовим інструментом подолання цих небезпечних соціальних розломів. Концепція «трансформативних ініціатив» чітко вказує на те, що євангельські церкви серйозно готуються відігравати роль центрів соціальної згуртованості (cohesion), пропонуючи змученому суспільству нову етику прощення, перехідного правосуддя та відбудови, яка базуватиметься на глибоко осмисленому досвіді болю, втрат та безпрецедентної стійкості.

Висновки. Аналіз трансформації публічного мовлення протестантських пасторів в Україні під впливом повномасштабної війни дозволяє констатувати кардинальну, парадигмальну зміну їхньої комунікативної та соціальної ролі. Війна виступила жорстким, безжальним деконструктором старих ілюзій, змусивши євангельські спільноти назавжди відмовитися від історичного ескапізму, вузькоконфесійних пацифістських традицій та комфортної аполітичності.

Узагальнення основних напрямів трансформації беззаперечно свідчить про глибокий перехід від застарілої моделі виключно внутрішньоцерковного повчання до динамічної концепції «цілісної місії», де пасторське слово органічно інтегроване в громадянське життя, складні процеси національної консолідації та масштабного гуманітарного волонтерства. Пасторський дискурс набув яскраво вираженого національного характеру, а стрімкий розвиток цифрових медіа дозволив безпрецедентно розширити його суспільний та міжнародний вплив.

Визначення особливостей етичного виміру цієї глибокої трансформації полягає у необхідному подоланні штучного розриву між духовними категоріями та прямою громадянською відповідальністю. Етика пасторського слова сьогодні – це складна, виважена етика «справедливої війни», легітимації збройного опору та найвищої самопожертви. Водночас це глибока етика співприсутності, де визнання болю Іншого та діяльна емпатія стають першочерговим завданням лідера, а збереження християнської людяності в умовах тотальної, нелюдської жорстокості виступає головним моральним імперативом сьогодення.

Характеристика комунікативно-філософських змін яскраво відображає глибинний зсув до «живої теології» (lived theology), що твориться не в кабінетах, а в укриттях та на передовій. Релігійний дискурс став безпечним простором осмислення травми через біблійний ламент і спільний пошук надії. Пасторське слово виступає потужним інструментом екзистенційної орієнтації, яке ефективно допомагає розгубленому суспільству конструювати нові сенси, долати паралізуючий екзистенційний страх та знаходити в собі сили для повноцінного, дієвого життя «тут і зараз».

Підсумовуючи, можна впевнено стверджувати, що публічне слово протестантського пастора в сучасній Україні перетворилося на потужний, невід'ємний чинник моральної підтримки, суспільної солідарності та глибинного смислотворення. Успішно долаючи небезпечні виклики надмірної політизації та емоційної радикалізації, це мовлення формує абсолютно новий тип публічного релігійного лідерства, здатного запропонувати пораненому українському суспільству не лише теологічну глибину, але й життєво необхідну практичну етику виживання і структурної відбудови. Перспективи подальших академічних досліджень у цій царині мають бути спрямовані на ретельний аналіз довгострокового впливу масової травми на релігійну риторику та вивчення механізмів побудови післявоєнного примирення і

перехідної соціальної справедливості мовою оновленого релігійного дискурсу.

Список використаних джерел

1. Колодний А., Филипович Л. Війна та її наслідки для релігійного багатоманіття України. *Філософська думка*. 2025. № 3. С. 135–148. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2025.03.135>.
2. Морозов А. «Інший» як центральна проблема етики Емануеля Левінаса. *Схід*. 2014. № 2. С. 158–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2014_2_31
3. Черенков М. Трансформації соціально-богословської позиції українського євангельського протестантизму. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 45. С. 135–140.
4. Balaklytskyi M., Polumysna O. The Image of Ukrainian Protestantism as an Attempt of Self-Analysis: Results of the Expert Survey 2018-2024. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2025. Vol. 45, no. 1. P. 71–85. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2588>.
5. Balaklytskyi M. The Effectiveness of the Ukrainian Protestant Media: Results of a Sociological Survey. *Theological Reflections*. 2011. No. 12. P. 187–212. URL: <http://reflections.eeit-edu.info/article/view/89732> (date of access: 21.01.2026).
6. Existential Discourse and Communicative Strategy of Philosophical Journalism of Ukrainian Emigration after World War II / V. Artyukh et al. *Journal of Cultural Analysis and Social Change*. 2025. Vol. 10, no. 2. P. 4797–4804. URL: <https://doi.org/10.64753/jcasc.v10i2.2342>.
7. From Patronalism to Civic Belonging: The Changing Dynamics of the National-Civic Identity in Ukraine / E. Golovakha et al. *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion: The Russia-Ukraine War* / ed. by

B. Madlovics, B. Magyar. Budapest, 2023. Vol. 1. P. 297–330. DOI: <https://doi.org/10.1515/9789633866641-012>.

8. Horokholinska I. Post-Secular Revitalization of Religion: Ukrainian Experience of Social Initiatives by Churches as a Moral Alternative to the Russian “Theology” of War. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2026. Vol. 46, no. 1. P. 21–42. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2709>.

9. Khrystokin H., Lozovytskyi V. Analysis of Public Media Discourses of the Main Actors of the Church Crisis in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2024. Vol. 44, no. 1. P. 49–80. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2480>.

10. Liutkevičius E. Transformation of Evangelicalism: The Ukrainian Case : PhD thesis. Birmingham, 2020. 223 p.

11. Mennecke O., Kreß B. Spiritual guidance or ideological control? Framing of War in Russian orthodox sermons during the Ukraine invasion. *Critical Discourse Studies*. 2025. P. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1080/17405904.2025.2466610>.

12. Negrov A. Lived Theology and Leadership in Wartime Ukraine: An Empirical Study of How Lament, Presence, and Hope Reflect and Shape Theological Meaning-Making (2022–2025). *Religions*. 2026. Vol. 17. P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel17020169>.

13. Pavlenko P. Theological perspectives for post-war Christianity in Ukraine. “Theology after Bucha”. *Skhid*. 2024. T. 6, № 2. С. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.625>.

14. Penner P. Attitudes toward War and Peace in the Ukrainian Evangelical Context. *Religions*. 2024. Vol. 15, no. 1. P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel15010024>.

15. Searle J. T., Cherenkov M. N. A Future and a Hope: Mission, Theological Education, and the Transformation of Post-Soviet Society. Eugene, OR: Wipf & Stock Publishers, 2014. 190 p.

16. Soloviy R. The Church Amidst the War of Attrition: Ukrainian Evangelical Community in Search of a New Mission Paradigm. *Religions*. 2024. Vol. 15, no. 9. P. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.3390/rel15091136>.

17. Tytarenko V., Fylypovych L., Vladychenko L. Scholarly Study of Religion in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2022. Vol. 42, no. 3. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2340>.